

PEKİŞTİRİLEN FİİLLER

ŞAADET ÇAGATAY

A. -k- ile yapılmış teşkiller:

1. Türkçede, özellikle eski dil yâdigârlarında -k- ile yapılmış fiil ve fiil tabanlarına rashyoruz. Bunlar fiil köklerine olduğu gibi, görünürde isimler üzerine de gelirler ve isimden yapılmış fiiller sırasında yer alırlar. Anlam bakımından geldikleri fiil kökünün (veya ismin) anlamını daha da kuvvetli olarak belirttiklerinden, bunlara *intensive*-pek, pekiştirilmiş, güçlendirici fiiller denmektedir. İlerideki misâllerden de görüleceği gibi, türlü fiil tabanları üzerine gelebilirler. Mücerred anlamlı sözcüklerde ise, asıl fiilin kök ya da tabanların anlamına uymayabilirler. Daha çok eski dil yâdigârlarımızda bulduklarından, Kutadgu Bilig ve Divanı Lûgat'den de anlaşıldığı gibi, muayyen bir devirde canlı olduğu görülüyor. Bugün ise, bunların ancak bazı kalıntıları halk dilinde yaşamaktadır, birçoklarının kökü artık bilinmemektedir. Burada bunların kökü belli olan türleriyle, diğer teşkil imkânlarını göstermeğe çalışacağız. Gayet tabiî olarak kök her zaman aynı ağız ve lehçede bulunmaz, onun için diğer ağız ve lehçeleri aramak gerekiyor.

2. *aç-ık-* (Krm. Bosn. Kzn) 'açık-, aç kal-', <aç- (Krm. Kzn. Uyg.) 'aç ol-'
alk- (Uyg. Ind.) 'tüken-'; (İbn Müh. Kaş.) 'berbad ve yok et-' bundan
alkın- (İbn Müh. Kaş.) 'yok ol-' <al-; *alkıntur-* (Kaş. Uyg.) 'kaybettir-'.
aş-ık- (Kaş. Çag. Rbg.) 'özen- özle-'.
aş-ık- (Kzn, Krm, Kom.) 'acele et-'; *oşuk-* (Tar. OT.); *ajık-* (Tel.) aynı manada, <aş- 'geç-, üzerinden geç-, aş-'.
az-ık- (Bedai', Azeri) 'yolunu kaybet-' <az- 'az-, doğru yoldan ayrıl- vb.' aynı kökten Azeri L= *azış-* (müşareket) 'hastalığı art-'.
3. *bas-ık-*, *bas-sık-* (Kaş.) 'düşman tarafından basıl-' KB 5196 *havağa basık-*
'nefse esir ol-' <bas- 'ez-, bas-'.
bat-ık- (İbn Müh.) 'kayb ol-, bat-' <bat-.
büy-ık- (Kzn) 'miskinleş-, krş. ÖAA *buy-* 'soğuktan düş-, *buz-* 'soğuktan donarak öl-'.

- bur-k-* (T. Sözl.) 'burar gibi çevir-, krş. burkul-, burkut-, < bur-.
- buş-uk-* (Çag. Sart.), *puz-uk-* (Sag.), *poj-uk- pujuk-* (Bar.) 'kızmak, kederlen-, hiddetlen- vb.' < *puş-*, *buş-* (Kaş. Çag. Tarama IV):. 'kız-, hiddetlen-, sıkıl-'.
böl-ük- (Kaş.) 'gruplara ayrıl-, bölün-, < böl-.
4. *et-ik-* (Uyg. TT I-76, 107) 'ortaya koy-, yap-, meydana gel-' *oğramış iş bütmez, etikmez* 'Uğraşılmış iş ortaya çıkmaz'. < et-, it- 'yap'-.
- gör-ük-* 'görün-' (Gaziantep I, 196 S. ve III, Güney Doğu I 11. 38-12) < gör-krş. ibid. *görkem, görkemli, gösterişli, güzel, göz alıcı*'.
jat-ık-, *cat-ık-* (Yud. kırgızca): 'temayül et-, tamayül göster-' *catıktır-* a.y. 'temayülü arttır-' < yat-.
5. *kat-ık-* (Yud. kırgızca) 'kuvvetlen-' söz *aytuwğa catıksın, söögü bışıp katıksın* 'münasip söz söylemeğe alışsın, kemiği (bünyesi) kuvvetlensin', < *kat-* 'sertleş-'.
kan-ık- (Anadolu) 'bir şeye musallat ol-, üzerine düş-', < kan-.
kay-ık- (Philologica I-86) 'İltifat et-' krş. Tarama Sözl. IV. Ettuhfet, Dede K. 'çekin-, inhiraf et-, sap-, yüzçevir-, yana kay-' < *kay-*; fakat *kayıq-* Şeyhi Div. 'kaygılan-'.
ker-ik- (İbn Müh.) 'gerin-' (titre- anlamı da verilmiş *kaydı* var).
ko-k- (Uyg. AGr.) 'azal-, ger-, krş. *kor* 'zarar, *kora-* 'azal-'.
kön-ük- (Yud.) 'adet edinmek' alış-, Trkm. *gön-ük-*; Kzn *kün-ik-*, < *kön-* (Yud.), Kzn. *kün-* 'muvafakat et-, alış-'.
6. *ö-k-* (Uyg. AGr.) < ö- 'düşün-, krş. *ök-ün-* 'nadim ol-'.
piş-ik- (Kzn) 'iltihaplan-' < piş-.
pus-uk- (Kaş.) 'saklı bir yere pusuya düş-' < *pus-* 'saklan-, pusuya gir-'.
7. *sa-k-* (Kaş) 'zann et-, san-' < sa- 'say-', krş. *sak-ın-*, *sakınç*; (Uyg.) 'düşün-, vecde dal-', Anadolu *sakınca*.
sar-k- (Kaş, Kzn, Kır. T. Sözl.) 'su damlayarak azar azar ak-, yukarıdan aşağıya doğru uzan-', krş. *sarnıç*, 'su deposu', Kaş. 'ağaçtan oyulmuş kap, deve derisinden yapılan su tulumu', < *sar-* 'dolaş-'?.
sanç-ık- (Kaş.) 'saplan-, vurul-', < sanç- 'bat-, AGr. 'kes-, sivri bir nesne batır-'.

- sil-k-* (Uyg. yeni Lehç.) 'silkele-', <*sil-* 'temizle-, (söpür-)' krş. *silk-in-* 'hareket et-'.
siz-ik- (Kaş. Uyg.) 'şüphelen-, krş. uyg. *siziksiz* 'şüphesiz', <*siz-* 'hisset-, sez-'.
sor-uk- (Kaş.) 'soruştur-, sorul-, kayb olan bir şeyi arayıp haber al-' <*sor-*.
sür-ük- (ÖAA III), sürüp git-, sürüncemede kal-', krş. *sürük-dür-* 'çabuk bitirmeyip uzat-'.
8. *tal-ık-* (Ádiga, Rdl. Kzn. Kır. Yud.) Çağ. *talik-* 'yorul-' <*tal-* (UIV,C 171) 'kendini kaybet-, dal-', krş. *dal-ık-* Trkm. 'suya çım-, suya dal-'.
tez-ik- (Söz Derl. Tarama Sözl. IV) 'kaç-, sıçra-' birçok yerlerde ve anlamlarda var. <*tez-* uyg. 'kaç-'.
tur-uk- (Rabguzî, Lehce Örn. 2. 148 S.) 'kalk-, ayakata dur-', *nazzarağa turuk-tular*; EOsm. Şeyhi Div. *tur-ık-* 'durakla-, karar kıl-'; *dur-uk-* (ÖAA I - 196) *durala-*; 'durup düşün-', devam etmek için tereddüt geçir-'. krş. *tul-uk-* (Söz Derl.) 'ileriye gidemeyip olduğu yerde kal-', *r-l* değişimi veya tertip hatası (?).
tol-uk-, (Proben VII -1 95) *dol-uk-* (Tarama IV) 'içi kabar-, dolup taş-'. krş. *dol-uk-* (ÖAA I - 196 S., III) 'gözü dol-uk-, gözlerine yaş dol-, müteessir ol-, dolup gel-, dolar gibi ol-'. Yud. *toluk-tur-* 'doldur-'.
u-k- (KB 2430, Uyg.) 'anla-' <*u-* iktidar fiili 'yapa bil-', krş. *uk-ıt-* 'anlat-', *uk-un-*, (Index) 'anlat-, bilin-, itiraf et-'.
us-uk- (Kaş) 'çok susa-' <*us-* (Kaş.); Rdl. Tara *usa-* 'susa-'.
9. *yar-ık-* (CC, Ave Maria 30, Abu Hay. *yarkın*) 'parla-', Eski Türkçe *yalın* 'alev' ve *yaşın* 'şimşek', yeni lehçelerde *yeşin* teşkilleri bu fiilin kökü **ya-* olduğunu açıklamaktadır. Krş'.
yarı- (Caf. Uyg.) 'parla-, Dede K 'çırag ol-, *yaruk* Uyg. 'ışık' Abu Hay. 'ay ışığı'.
yap-ık- (Tarama IV) 'kapat-, örtül-, yapıl-' <*yap-* 'kapat-'.
yal-ık-, *yıl-ık-* ((Tarama IV) 'eğil-, kay-, meyl et-, inhiraf et-' <*yıl-* a.m. ibid.
yedik- (*yetik-*) Negat. Verb. 118 S. 'yet-, kâfi gel-'; krş. *cedik-* (Rdl. Tel.) a.m.
yul-k- (CC), *yülk-* (Kzn)-, 'yol- tüyleri kopart-'.
yü-k- (Kaş.) 'topla-', krş. *yük*. Birçok lehçelerde isim olarak yaşar, bunun

yanında *yü-d-* (Uyg. Kaş.) 'yükle-'. Böylece bu teşkilin bir **yü-* kökünden geldiği anlaşılır.

B. Kökü bilinmeyen *-k-* ile yapılmış fiiller:

10. *çök-* (Uyg. Anadolu) 'dizle düş-, bir şeyin düşmesi, bir kimsenin zayıf düşmesi, çök-'.
kalk- Birçok yer ve lehçelerde 'oturduğu ya da yattığı yerden ayağa bas-, kalk-, < ? kal-'.
kamık- (Yud. 337 Kır.) 'sıcaktan ve havadan mustarib ol-', (meselâ yazın kalın elbiseler içinde).
kezik- (Yud. 366 S. Kır.) 'karşılaş-, *oorga kezik-* 'hastalan-, hastalığa tutul-, krş. *kezik* ibid. ; uyg. 'sıra, nevbet'
öçük-, *üçük-* (Kaş.) 'nefes kesil-', krş. *üçür-* 'söndür-, imha et-'.
sı-k- (Uyg. Yeni Lehç.) a.m. krş. *sık-ıl-* 'üzül-, sıkıntı çek-', krş. *sıgt* Uyg. 'feryad'.
sök- (Uyg. ve yeni lehç.) 'kötü sözlerle azarla-', krş. söz < *sö-z*, *sö-yü-le-* 'söyle-' böylece belki *sö-* kökünden olacaktır. Anadolu *sö-ğ-*.
ürk- Birçok lehçelerde 'kork-'.
yak- (Uyg. AGr. Kaş.) 1) 'kendini uğmak, sür- yay-' < **ya-*.
 2) 'yaklaş-' krş., yakın, 3) 'yakış-', krş, yap-; Herhalde türlü köklerden meydana gelmiş fiillerdir.
 4) Beda-ı'. Herhangi bir kimseye itiraz et-'.
yık- (Kaş. yeni lehç.) 'harab et-, krş. < *yıl-* 'meyl et-, inhiraf et-'

C. İsimden *-k-* ile yapılmış fiiller:

11. İsimden *-k-* ile yapılmış olan fiillerin teşkili şüpheli durum arz eder. Çünkü isimden vokallerle de fiil yapılabildiğinden, bunlar bir devirde isimden *-a-*, *-u-*, *-i-* (vb. gibi) ile yapılp, sonradan adî fiil tabanlarında olduğu gibi, isimler de gerek analogi yoluyla, gerekse vokalle biten isimlere de de doğrudan doğruya bir intensif (pekleştiren) fiil hükmünde kullanılmış olabilirler. krş. Denominale Verbbildungen §§ 59-64.

Bunlar da çoklukla ötekiler gibi meçhûl anlamdadırlar. Bazı teşkilleri fiilden yapılmışlarla karışıp, ayırt edilemez duruma gelirler.

Uygurcada ve diğer eski kaynaklarda:

ağu-k- (Index) 'zehirlen-' < *ağu* zehir.

ant-ık- (Index, AGr.), *and-ık-* (Kaş.) 'ant iç-, < ant.

at-ık- (Index, KB, CC) ‘adı meşhur ol-, Bedai’ ul-luğat ‘ad ver-; SDD
ad-ık- ‘bir insanın adı sanı çık-’.

12. *bürgü-k-* (Ind.) ‘kamçıyla vurul-, dövül- <*bürgü, bürkâ, birgâ, brkâ*
‘kamçı’ < ? Lat. *virga* (Ind.).

bir-ik- (Index, KB, yeni lehç.) ‘toplan-’ < bir.

çav-ık- (KB2337, 2227, Kaş. Caf. uyg.) ‘meşhur ol-, < *çav* ‘şöhret.

çin-ık- (Index, CC) ‘tahakkuk et-, < *çin* Uyg. ve yeni lehç. ‘gerçek’ < çin.
tschen ‘gerçek, hakikat’.

ed-ik- (KB 347) ‘uğraş-, *isizlik edikmez neçe edlese* ‘ne kadar uğraşılırsa
uğraşılırsın, kötü (insan) islah edilmez’ < *ed* uyg. ‘madde,’ *ed tavar*
‘mal mülk’, krş. *eyik-* (Tarama IV) ‘iyi ol-, *idik-* (İbn Müh.) ‘iyileş-,
iyi ol-’. (?)

13. *iç-ik-* (Eski T. Uyg.) ‘içeri gir-, < *iç*.

muñ-uk- (KB. 2391, 2297, Kaş) ‘bunal- kederlen-’ < uyg. *muñ* < krş. *bun*
‘eziyet, sıkıntı üzüntü’.

tar-ık- (AGr. Index) ‘uzaklaş-, mahv et-’; E.Osm. ‘gönlü daral-, İbn
Müh. ‘gamlı kederli ol-’.

dar-ık- (SDD) ‘dara gel-, sıkış-, sıkıntılı vakit geçir-, Krş. *tar-ın-* (Kaş.
AGr.) ‘darıl-, Anadolu *darıl-* < *tar, dar, geniş olmayan*’.

taş-ık- (ET. AGr.) ‘çık-, < *taş* ‘dış’.

tat-ık- (Kaş.) ‘Tat ol-, iranileş-, < *tat* ‘İranlı’.

tusu-k- (Kaş.) ‘ilâçla yardım et-’ < *tusu* ‘fayda’.

tüp-ük- (Kaş.) ‘esash ol-’ < *tüp* ‘dip’.

uç-uk- (KB 5167) ‘sonuna kadar gel-’ < uç.

14. *yağı-k-* (Kaş.) ‘düşman ol-, < *yağı* ‘düşman’

yat-ık- (Kaş.) ‘yabancı ol-, < *yat* ‘yabancı’.

yil-ik- (Abu Hay. Haş.) ‘içi serinle-,’ < *yil*.

yir-ik- (KB 5177) ‘yerleş-’ < *yir, yer*.

yol-uk- (Abu Hay. CC, yeni lehç.) ‘karşılaş-, rasla-, hedefe var-’ < *yol*,
krş. Kzn. *yul-ık-*.

Mevsim Adlarında : (Kaş.)

yay-ık- ‘İlk bahara gir-’ < *yay*.

yaz-ık- ‘İlkbahar ol-’ < *yaz*.

Yeni Lehçelerde :

15. *çavruk-* 'telâş et-' (SDD) *çavır, çıgır* 'haber, havadis'.

kor-k- (Çag. Osm. Tar. Kzn. krm, ET. birçok lehç.) < *kor* Kaş. 'ziyan, Baraba: 'koru, sıkıntı, keder' Krş. Rdl. Tel. Kkir. küar. *koru-* a.m. Bu sözcüğün sinonimi olan *ürk-*, *örk-* fiili de aynı einstendir, fakat hangi kelime türünden geldiği bilinmemektedir.

od-uk- (SDD) 'süt emen kuzu veya oğlağın ot yemeğe başlaması'.

suç-uk- (ÖAA III) 'suçunu anlayıp utan-, suçlu' imiş gibi büzülüp dur-'. < suç.

Bu gibi fiillerin başları diğer tabanlarla genişletilmiştir:

başak-tur-, *baş-ık-tur-* (Atebet 40) 'yarala-', < *baş* 'çıban başı' (SN 278 S. Mordtmann).

öç-ük-tür- (Atebet139) 'hiddetlendir-, kızdır-, < *öç* 'intikam, krş. Kzn *üç-ik-* 'hiddetlen-, kız-, ve *üçik-tür-* 'kızdır-'

D. *-sı-k-* ile yapılan fiiller:

16. Bir kısım fiiller *-sı-* üzerine *-k-* getirilmekle pekleştirilmektedir. *-sı-* ile yapılan fiiller tek tük her lehcede bulunmakta ve bunların *-n-* ile *-sı-n-* veya *-t-* ile genişletilmiş *-sıt-* gibi şekilleri de görüldüğü gibi *-sı-k-* şekilleri de vardır: (Bkz. Denom. Verbbildungen §§ 93-II) *az-sın-* 'az ol-' az bul-' *kim-si-t-* 'hakir gör-' vb. isimden türemiş teşkilleri ve doğrudan doğruya fiile gelen *-sı-* ekleriyle yapılmış olanları da vardır. Meselâ : *tol-uk-sı-* (Kzk.) 'dol-'.

yarsı- (U III - 48-6, Kaş. Kzn) 'heyecanlan-, nefret et-, feverana gel-' *yarsıt-* (Kaş.) 'nefret ettir-'.

cipsi- (Rdl. Kir.) 'ıslak nemli ol-' *cibi-*, *yibi-* 'ıslaktan yumuşa-' (Alt. Tel. Leb.) krş. *cıvık* 'sulu'. Kzn. *yibik*, Tel. *jibik* 'nemli, sulu'.

tıfsi- (ÖAA III) 'kumaş bir şeye sürüle sürüle yıpranıp aşınarak yırtılacak hale gel-'. krş. Kzn *tıpçi-* 'Dikişle tuttur-' *tıfsik* (ÖAA III) 'sürtünmekten eskimiş elbise' *tıfsin-* (a.y.) 'ip halat gibi şeylerin lifleri birbirinden ayrıl-'. Bu teşkilin kökü tesbit edilememektedir.

içiksin- (SDD) 'hoşuna gitme-, beğenme-'.

talımsı- (Kir. Yud.) 'kendini kaybet-, krş. Yud. *tal-*, *talı-* 'uyuş-, kendini kaybet-'.

17. *al-sık-* (Kaş. KB, İbn Müh.) 'malı mülkü yağma edil-, götür-' krş. KB 4119 *başın alsıkar* 'başını götürür' <al-. Kaş. *ol tavarın alsıktı* 'o hayvanların yağma ettirdi'.

ar-sık- (KB 3233, 3259, Kaş.) 'kendini aldattır-, dolandırıl-, <ar- 'aldat-,

basık- (Kaş. KB: *bas-sık-*) 'düşman tarafından basıl-, ezil-', 'bas-'.

bil-sik- (Kaş.) 'kendini bil-, itiraf et-' TT VIII 'tanın-'. <bil-.

çal-sık- (Index) 'dövül-' <çal-. Kaş, 'yere çal-, vur-, yen-'.

18. *tut-suk-* (Uyg. TTVI, Kaş.) 'tutul-, hapsedil-' <tut-.

tuy-suk- (Kaş.) 'akıllan-, anla-, farkına var-' <tuy- 'duy-'.

ur-suk- (Uyg. AGr. Index, KB 679) 'isabet ettir-' vur-, meydana getir-, kanunlar vaz'et-' <ur- 'vur-.

ut-suk- (Kaş.) 'oyunda para kaybet-' <ut-, üt- 'kazan-'.

yar-sık- (Kaş.) 'biribirinden ayrıl-, <yar- 'parçala-'.

yet-sik- (Kaş.) 'yetin-, fakir hayat sür-, arkadan yetiş-, <yet- 'idare et-, arkadan gidip eriş-'.

Anadolu'da (SDD) kökleri zor anlaşılan teşkiller:

19. *cavzık-*, *cavzıt-*, *cavzut-* 'şuraya buraya koş-, güya bir iş görüyormuş gibi öteye beriye gidip gel-' < ? çap-, koş'.

yavsuk- 'ağlar yalvarır gibi bir vaziyet al-'.

E. *-tuk-* eki ile yapılan fiiller:

20. Bazı fiillerde *-k-*, bir *-t-*'den sonra, yani büyük bir ihtimalle faktitif üzerine gelmektedir. Bunların ilk teşkilleri pek eski olup, kalıplaşmış *-tik-*, *-tuk-* eki durumunu benimsemiş olsalar gerek. Sayıları azdır.

aş-tık- (Ettuhfet.) 'acele et-, <aş-.

bas-tık- (Uyg. Index) 'zulm, tazyik edil-', krş. *basıt-* 'ez-, zulm et-, <bas-.

bul-tuk- (Uyg. TT VI 386, 389, Index) 'bulun-, <bul-.

Yeni Lehçelerde :

intik- (Özb. Kzn) 'sızlan-, krş. Anadolu *inle-* 'sızlan-, acı acı ağla-'.

yan-dık- (Anadilden) 'susuzluktan yan-', <yan-.

F. *-lık-* eki ile yapılan fiiller:

21. Tek tük *-k-* ile yapılmış fiiller bir *-l-* üzerine (mechul) gelirler, sayıları çok azdır.

at-lık- (Kzn) 'öne atıl-, kendini hızla öne at-'.

ot-tık- < *ot-lık-* (Kzk Atasöz. 98) 'otla-' < *ot*. İsimden analogi ile yapılmış olacaktır.

tüt-lık- (Kzn) 'dil tutul-' < *tut-*.

yüt-lık- (Kzn) 'yutkun-, yalmış yoldan yutarak tıkan-'.

G. *-ki-* (*-gi-*) ile yapılan fiiller:

22. Bazı *-k-* ile yapılmış fiiller her ne sebeptense *-ı-* ile genişletilerek *-ki-* şekline giriyorlar. Burada bazı hallerde yanlarındaki seslerin etkisiyle bir vurgu değişmesi olabilir.

balıkı- (Tarama IV, Kzn) 'parla-, ışık saç-, Tarama IV *barkı-* şeklini de aynı anlamda alıyor, KB 2402 *balık-* 'parla-' şekli vurgu değişmesini ortaya koyuyor.

börke- (Kzk. Met. 110) 'kapa-, ört-'. Krş. *bürgü* T. Sözlük 'üst veya başa örtülen örtü'

bürk-, *bürki-* (kzn) 'su serp-'.

çışkı- (Anadolu SDD) 'yıl-, usan-, < *çış-* 'vaz geç-'.

çamkı- (SDD) 'sıçra-' < ?.

ışkı- (Kzn) 'sertçe sür-, uğ-' < ?.

kalkı-, *kalgi-* (Tarama III, IV, Abu Hay.) 'sıçra-, hopla-, kalk-'.

yalkı- (Bedai^c) 'üzül-, tahkir edil-, sükûneti bozul-'.

H. *-çı-*, *-ç-* ile yapılan fiiller:

23. Pekleştirelmis fiiller arasında *-ç-* ile ve bundan genişletilmis *-çı-*, *-ça-* eki ile yapılmis teşkiller vardır. Çoğunun kökü bilinmemektedir. Sayıları da göze çarpmayacak kadar azdır. Bunların arasında bütün eski ve yeni Türk lehçe ve ağızlarından bildiğimiz *aç-*, *biç-*, *kaç-*, *saç-* gibi tek heceli fiillerin de girdiğini düşünmek yanlış olmasa gerek.

inç- (Ibn Müh.) 'rahat et-', Krş. Kaş. *inç-* 'sakin, rahat', ve *inçik-* (BA. Kaş.) 'bayıl-, duygusu git-'. < ? Aynı şekilde isim de olduğuna göre bir **in-* kökünün bir zamanlar yaşadığı anlaşılıyor.

sanç- (KB, Kaş. E.Osm. Çağ.) ve yeni Lehç. Rdl. *çanç-*, *çenç-*, *şanş-*, 'del- delip deş-, vurul-', krş. Kaş. *sanç-ık-* 'vurul-, sancıl-'.

sür-ç- (Kaş. İbn Müh. vb.) 'ayak bir nesneye çarparak durur gibi ol-'.
 < *sür-* 'önüne koyup götür-, *sür-*, Krş. Kaş. *sürçit-* Tarama IV
sürçüt-, fakt. 'ayağın takılmasına sebep ol-'.

24. *tança-*, *tinçi-*, *tunçi-*, *tançış-* (Kaş.) 'etin bozulması, bundan Kaş. *tunçuk-*
 'şuuru kaybet-'. krş. Kzn *tınçık-*, *tünçük-* 'havasızlıktan boğul-,
 etin kok-'. Bundan da anlaşıldığı gibi *tın* 'nefes' ve *tın-* 'soluk al-', gibi
 sözcüklerle ilgisi var.

tevçi- (Kaş.) Kzn. *tipçi-* geniş ve kaba dik-, *tev-* (Kaş.) 'eti şişlere yerleş-
 tir-', krş. *tıfsi-* (ÖAA); ve § D. 16.

düypci-, *düypçe-* (Trkm.) 'derinleş-' < *düyyp*, *dip*, *tüp*.

türçi- (KB 609) 'meydana gel-, Kaş. 'başla-, *türçit-* 'başlat-, Index *türçi-*
mâksiz 'meydana gelmeden'.

ürçi- (Kzn) 'art-, çoğal-, krş. *üre-* a.m.

yanç-, *yançı-* (AGr. KB. Çağ. Tar. Kar. T.). ez- 'günah işle-', Bedâi 'yumuşat-
 ufala-', Krş. Kzn. Osm. *yänç-*; Kar. L. *yants-*, Bar. *yänçi-*, Tel.
cançı- 'ez-, vb. < *yan-* '(?) dön-, tehditet-.

yarçi-, *yarı-* (Dede) 'fayda gör-' iyi ol-, yüzü gül-, mesut ol-' krş. *yarı-*
 'ışıklan- vb.

yünçi- (Kaş) 'bitap düş-, zayıf düş-'. *yünçit-* 'kötü muamele et-', *yünçig*
kul KB 3117 'zayıf kul,' krş. Kzn. *yünçi-* a.m.

I. -p-, -pi- ile yapılmış fiiller:

25. Fiillerin bir kısmı tek heceli -p- ile ya da genişletilmiş -pi- ile pekiştiril-
 mektedir. Bunların sayısı az olduğu gibi, çoğunun kökü de bilinmemektedir.

kap-, *kop-*, *öp-*, *tep-*, *tap-* gibi.

cıyıp- (SDD) 'ayağı kay-'.

çırp-, *çırıp-* (Anadolu) 'silkele-' krş. Antalya *çırk-* a.m.

kap- 'birşeyi ele geçir-' Kzn. ağızla al-, yeyip bak-, bundan fakt. *kap-tır-*,

kayıp- (Abu Hay. SDD) 'ayak kay-,

kırp- (Anadolu) 'kes-, göz oynat-, göz kırp-, krş. *kır-k-* 'koyunların yününü
 al-, kes-, *kırpıntı* 'kesilmiş parçalar-' < *kır-* 'dibinden kes-'.

op- (AGr.) 'bir şeyi üfürerek ağza al-'.

26. *sap-* (AGr) 'devam et-, *sap* ibid. 'sıra'.

sep- (AGr) 'techiz et-'

serp- (Anadolu) 'azar azar saç-' Kzn. *sip-* a.m. -r- düşmüştür. Trkm.

serpik- a.m.; krş. *serpinti* 'azar azar yağan yağmur. krş. *sirpil-* (Rdl. Çağ.) 'yukarıdan aşağıya düş-, *sirbil-* (Tar.) 'her tarafa yayıl-'.
siyıp-, siyp- (SDD) 'kay-, *siypın-* 'dik-', *siypınak* 'kaygın' *sıpınçak* 'kaypak', Kzn *siypıl-* 'dikişin kayması'. Lehçelerde daha birçok anlamlar var.

talbın-, dalbın- (Tarama IV) 'heyecanlan-, çırpın-, Kzn. *talpın-* a. m. bu filin içinde de her halde *tal-p-ın-* şeklinde *-p->-b-* şekli vardır.

top- (AGr.) 'yığ-, Krş. *top* 'hep, bütün'.

yilpi- (AGr. SDD, Anadolu, Kzn) 'serinlemek için bir nesneyi sallayıp yellen-' Krş. *yilpigü* (AGr. Uyg.) *yelpaze,*.

J. *-d-* ve yeni lehçelerde *-y-* ile yapılan fiiller:

27. Eski Türkçede *-d-* ile pekiştirilmiş fiiller az miktarda da olsa görülmektedir.

Bunlar yeni lehçelerde kaideye uyarak *-y-* olurlar. Meselâ: Eski Türkçede:

kod- 'koy-' EOSM. *ko-* krş. *ko-ş-*, *ko-n-*.

ked- 'giy-'.

kıd- 'kıy-, kıl-, nikâh kıy-', OAb. (E 34) *yok kı-ş-* 'imha et-'.

tid- 'tıy-' (yeni Lehç.) 'men et-' *tidig* 'mania'.

tod- 'toy-, doy-'.

yod- 'mahv ol-', krş. *yo-k* 'mevcut olmayan'.

yüd- 'yükle-, krş. *yük* < *yü-k*.

BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR

- Abu Hay. — A. CAFEROĞLU, Abu Hayyan Kitab al-idrak li-lisan al-atrak, İstanbul 1931.
- A Gr. — A. von GABAIN, Alttürkische Grammatik, Leipzig, 1941, 1950.
- Anadilden — H. Zübeyr KOŞAY, Ishak Refet, Anadilden Derlemeler Halkevi n. I, 1932, II, 1952 Ankara TDK.
- Atebet — R.R.ARAT, Atebet'ül-Hakayık, Edib Ahmet b. Mahmud Yükneci, TDK 1951, İstanbul.
- Azerî L. — Azerbaycan Türk Halk Şiveleri Lûgati, A.D.E.T.İ. 1931.
- Bedai^c — Bedai^c al-lûgat, A.K.BOROVKOV, (Tali^c Imanî) Ak. Nauk. Moskova 1961.

- C C — Codex Cumanicus, K. GRÖNBECH Komanisches Wörterbuch, Kopenhagen 1942.
- Dede K. — Dede Korkut, M. ERGIN, TDK 1963, ROSSI Roma 1952.
- Denom. V. — S. ŞAKİR-ISHAKİ Denominale Verbbildungen Roma 1933
- Et Tuhfet. — B. ATALAY, Ettuhfet-üz-zekiyye TDK 1945.
- Güney Doğu — A. CAFEROĞLU, Güney Doğu İllerimiz, TDK, 1945.
- İbn Müh. — A. BATTAL, İbn Mühenna Lûgati, TDK, Istanbul, 1934
- Index — W. BANG, A.v.GABAIN, Analytischer Index, Berlin, Ak. 1931.
- KB — R.R.ARAT, Kutadgu Bilig, TDK 1947 Istanbul.
- L. Örn. 2 — S.ÇAGATAY, Türk Lehçeleri Örnekleri, 2. baskı 1963.
- Kaş. — C. BROCKELMANN, Mitteltürkischer Wortschatz, 1928, Leipzig.
- BA — B. ATALAY "Divanü lûgat-ti - Türk dizisi" 1943 TDK.
- Negat. Verb. — W. BANG, das Negative Verbum der Türksprachen, Berlin Ak. d. W. 1923.
- Ö A A — Ö. ASIM AKSOY, Gaziantep Ağzı I-III, TDK 1945-46.
- OAB. — H. N. ORKUN, Eski Türk Yazıtları TDK. 1936-40, Istanbul
- Philologica — T.H. KUN, Philologica DTCCFD-V, 1947, Ankara
- Rdl. — W. RADLOFF, Wörterbuch der Türk-Dialekte, St. Petersburg, 1893-1911
- Proben — V. Radloff, Proben der Volkslitteratur 1896 St. Petesrburg.
- SDD — Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi, 1939-57.
- SN — J. H. MORDTMANN, Suheil und Nevbahar, Hannover 1925
- Kzk. Atasözl. — S. ÇAĞATAY, Kazakça Metinler DTCCF No 110, Ankara 1961.
- Şeyhî Divanı — Şeyhî Divanı TDK 1942.
- Tarama — Tanıklarıyle Tarama Sözlüğü III, 1954, IV 1957
- T. Sözl. — Türkçe Sözlük, TDK Ankara 1955.
- T T VI, VIII — W. BANG, A.v. GABAIN Türkische-Turfan-Texte VI, 1934, VIII- 1954, Berlin Ak. d. W.

- U III, IV — F.W.K. MÜLLER Uigurica III, Berlin Ak.d.W. 1922;
IV, 1931.
- Uyg. Caf. — A. CAFEROĞLU Uygur Sözlüğü, İstanbul, 1934.
- Yud. — K.K. YUDAHIN Kırgız Sözlüğü, Ankara 1945.
- ET — Eski Türkçe
- a.m. — Aynı manada
- ibid, a. y. — aynı yerde.
- Krş. — karşılaştır.

Lehce adları diğere yazılarda olduğu gibi belli kısaltmalardır.